

Juris Iljins: Kā Latvijas universitātēm sasniegt pasaules līmeni?

Juris Iljins, RTU eksperts universitāšu reitingos. 04.08.2019.

Valdības deklarācijas izglītības sadaļā ir ierakstīta apņemšanās nodrošināt "valsts budžeta finansējuma pieaugumu trīs pīlāru modeļa efektīvai darbībai, starptautiski konkurētspējīgai, uz izcilību vērstai augstākai izglītībai, veicinot digitalizāciju augstākajā izglītībā, kāpinot starptautisko sadarbību un konkurētspēju, panākot, ka vismaz viena universitāte iekļūst 500 pasaules labāko universitāšu skaitā".

Uzdevums ir skaidrs – ir jāpanāk, ka Latvijas augstākās izglītības sistēmā ir pasaules līmeņa, starptautiskas, konkurētspējīgas un efektīvas universitātes, kas nodrošina kvalitatīvas studijas. Latvijā, kā vienmēr, augstskolu, ekspertu un politiķu domas gan dalās, vai to vispār vajag, kā panākt, kādus finansējuma avotus izmantot, vai problēma ir resursu trūkumā, likumos, pārvaldībā utt. Tomēr ir dažas skaidri iezīmētas lietas, kas jāveic, lai šo valdības deklarācijas punktu izpildītu.

Ne visi zvēri aplokā ir vienādi – virzība uz TOP 500

Runājot par augstākās izglītības sektoru Latvijā, bieži min, ka visi spēlētāji ir vienādi. Tā nav. Analogija būtu, ka aplokā ir žirafes, lauvas, aitas, pelītes... Lai sekmīgi uzturētu un pārvaldītu šos dažādos zvēriņus, aploks būtu jāsadala vairākos, pielāgojot sistēmu institūciju grupām. Ir koledžas, zinātniskie institūti, augstskolas Rīgā, reģionālās augstskolas, privātās augstskolas, reģionālās universitātes un vadošās universitātes Latvijā. Katrai no šīm grupām ir citi mērķi, uzdevumi, tomēr lēmumu pieņemšanas procesā visi tiek likti kopā un attiecināti tie paši noteikumi.

Virzība uz izcilību, nevis viduvējību, turklāt darbos, nevis vārdos nodrošinās tik nepieciešamo Latvijas prestiža kāpumu, palīdzēs noturēt vidusskolu beidzējus Latvijā un radīt zināšanas, kas nepieciešamas ekonomikas izaugsmei. Latvijas Banka pētījumā par situāciju augstākajā izglītībā piedāvā veikt pārmaiņas ar trīs soļu palīdzību: 1) atteikties no sliktajām studiju programmām, 2) veikt atlikušajās studiju programmās uzlabojumus, 3) ilgtermiņā sekmēt starptautiska līmeņa universitāšu rašanos. Pētījumā arī secināts, ka mūsu izglītības sistēma kopumā nav vērsta uz izcilību, bet gan uz kvantitāti. Pasaules vadošās universitātes realizē četras svarīgas funkcijas: 1) rada jaunas zināšanas, 2) nodod radītās un apkoptās zināšanas studējošajiem, 3) sekmē ekonomikas attīstību, 4) realizē sabiedrības vajadzības. Tieši šajos četros galvenajos virzienos ir jāsekmē vadošo universitāšu izcilība.

Vai mums būtu jāsaņemas?

Jā, ja vēlamies sasniegt rietumu dzīves līmeni. Ja Latvija vēlas izklūt no vidējo ienākumu slazda un sekmēt ekonomisko izaugsmi, ir jāveic politiskā intervence. Nav pētījumu, kas parādītu, ka bez investīcijām zinātnē un augstākajā izglītībā ir iespējams sasniegt rietumu labklājības līmeni. Tieši pretēji! Latvijas Bankas ekonomistu pētījumi rāda, ka, neinvestējot zinātnē un augstākajā izglītībā, līdz pat 2100. gadam nav iespējams sasniegt 60% no vidējām algām Vācijā. Savukārt pie 3% no iekšzemes kopprodukta (IKP) zinātnei un augstākajai izglītībai ap 2050. gadā sasniegsim 80% no vidējām algām rietumos.

Piemēram, Rīgas Tehniskās universitātes attīstības stratēģijā jau ir definēti trīs svarīgākie attīstības virzieni: izcila pētniecība, kvalitatīvas studijas un sekmīga sadarbība ar biznesu. Kas traucē to realizēt šobrīd? Galvenie traucējošie faktori: finansējums tiek piešķirts par citām lietām, eksistē projektos balstīta sistēma, esošai zinātnes un izglītības nodalījums, zemi industrijas ieguldījumi pētniecībā un attīstībā, bet svarīgākais, ka Latvijā iztrūkst profesūras virzība uz starptautisko izcilību.

Profesūras virzība uz izcilību un kvalitāti

Universitātes darbība tiek organizēta ap profesoru. Ja profesors ir pasaules klases zinātnes līderis ar savu komandu, iekārtām, universitāte realizē galvenos manīs minētos uzdevumus. Šobrīd Latvijā eksistē sistēma, kurā ir profesori, kas piesaista miljoniem eiro lielus projektus ar milzīgu tālāko ietekmi, bet ir arī profesori, kuri tikai izpilda minimālos kritērijus. Formāli abi skaitās vienādi. Šī sistēma nav sevi attaisnojusi, ko rāda Latvijas sniegums zinātnē un augstākajā izglītībā salīdzinājumā ar citām ES valstīm. Šobrīd pasaules tendences rāda, ka, lai piesaistītu un noturētu labākos profesorus, ir jāveido profesoru motivācijas sistēma pēc kļūšanas par profesoru jeb *tenūru* (*Eng – Academic tenure*). Tas nozīmē, ka pēc piesaistītā finansējuma, zinātnes snieguma un akadēmiskajiem panākumiem profesori tiek ranžēti.

Primitīvi runājot, piemēram, ir A,B un C klases profesori. Atkarībā no viņu ranga tiek saņemts fiksēts atalgojums, kas ir konkurētspējīgs pēc rietumu standartiem. Profesoriem ir jāpiesaista nauda, tas ir nosacījums, bet tiek izslēgta iespēja viņiem saņemt papildus atalgojumu no projektiem. Šī nauda ir jānovirza komandai, iekārtai, doktorantiem u.c. Rangu nosaka tiešais darba rezultāts: piesaistītais finansējums, publikāciju skaits un citējamība. Rezultātu nesasniegšanas gadījumā rangs tiek mainīts, samazinās alga vai tiek zaudēta *tenūra* finansētā vieta pavisam.

Šāda sistēma Latvijā pavērtu iespēju starptautiskos konkursos piesaistīt ārzemju akadēmisko personālu. Pasaules līmeņa zinātnes klātesamība un šo zināšanu nodošana studentiem ir kritiski svarīga gan pētniecības attīstībai, gan jaunu un konkurētspējīgu start-up uzņēmumu radīšanai. Piemēram, ja kādā Latvijas universitātē attēlu apstrādes tehnoloģijas ir labāk attīstītas, nekā citur pasaulē, ir pieredze, zināšanas, kontakti, infrastruktūra, tad tajā studējošajiem ir tehnoloģiju zināšanu priekšrocības. Šādiem jauniem speciālistiem, izveidojot start-up uzņēmumus, ir lielākās iespējas radīt inovatīvus produktus un pakalpojumus ar augstāku pievienoto vērtību, un gūt panākumus biznesā.

Kvalitātes paaugstināšana studijās

Protams, jau tiek darītas vairākas lietas, lai sekmētu kvalitātes uzlabojumus. Ir iezīmēti struktūrfondu līdzekļi, lai konsolidētu studiju programmas, palīdzētu augstskolām veikt pārmaiņas un izveidotu jaunas, kvalitatīvas studiju programmas. Arī Akadēmiskās informācijas centra (AIC) iekļaušana Eiropas uzticamo kvalitātes nodrošināšanas aģentūru reģistrā (EQAR) ir vērtējums kā pozitīvs solis kvalitātes nodrošināšanā. Tas nozīmē, ka šis aģentūras izsniegtās akreditācijas starptautiski ir prestižākas. Vienlaikus tas iezīmē augstākas prasības studiju kvalitātei. Turpmāk sistemātiski, caurspīdīgi un daudz stingrāk tiks vērtēta studiju programmu kvalitāte un atbilstība prasībām.

Vai ar to pietiek, lai mēs virzītos uz TOP 500? Efektīvāka kvalitātes vadības sistēma palīdz uzlabot sliktākās studiju programmas, nevis nodrošina izaugsmi labākajām. Problēma ir sistemātisks naudas trūkums. Vienalga, vai nauda tiek pārdalīta konsolidējot sektoru, optimizējot citas nozares vai papildus atrasta budžetā, studijām paredzētais finansējums ir pārāk zems. Šobrīd Latvijā tieši augstskolās viens izglītojamais tiek vissliktāk finansēts – investīcijas studentā vairākas reizes atpaliek no vidējā līmeņa Eiropā. "Centre for Global Higher Education" pētījuma dati rāda, ka ASV labākajās privātajās universitātēs uz vienu studentu gadā tiek tērēti 332 156 ASV dolāri, bet valsts universitātēs – 180 294 dolāri, Japānā - 91 166 dolāri, Lielbritānijā - 47 170 dolāri, Nīderlandē - 31 245 dolāru, Vācijā - 21 364 dolāri utt. Latvijas finansējums ir nesalīdzināmi mazāks. Šī prakse ir jāmaina, ja mēs vēlamies būt starp labākajiem izglītības nodrošinātājiem pasaulē.

Tenūra sistēma šo problēmu palīdzētu nedaudz risināt, jo no cita finansējuma avota tiktu nodrošināti pasaules līmeņa mācībspēki. Šie mācībspēki arī palīdzētu atnest trūkstošo naudu studiju programmu realizācijai.

Jauna iniciatīva, kas motivētu esošo profesūru, spētu piesaistīt starptautiskus talantus un cilvēkus no biznesa ir pirmais solis. Ceru, ka mums pietiks drosmes un pārliecības, lai mēs spētu panākt nepieciešamās pārmaiņas, papildus finansējumu, kā arī nepieciešamās likumu izmaiņas, lai mēs reāli sāktu virzību uz TOP 500. Pozitīvi ir vērtējamās pirmās domu apmaiņas Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisijā, ir bijušas sekmīgas sarunas pie premjerministra, kurš atbalsta virzību uz izcilību, atliek cerēt, ka spēsim šo kursu ieturēt un varēsim lepoties ar savām universitātēm.

Adrese: <https://www.delfi.lv/news/versijas/juris-iljins-ka-latvijas-universitatem-sasniegt-pasaules-limeni.d?id=51332829>